

Linn kirjanduses. Kohtumine Supilinnaga

Elle-Mari Talivee

Linna on ikka igatsetud. Leida Kibuvitsa (1907–1976) romaani „Soomustüdruk” (1932) kangelanna Loona Tuisk sünnib Tartu lähedal Kurepalus, kuhu linna valgus kätte paistab: „Vaata seda linnakuma, ja juba kripeldab ümber südame ... sinna tahaks!”¹ Peagi saabki temast tartlanna ja ta elab 5–6-aastase kojamehetütrena Herne tänaval kahekorruselises ookerkollases lobudikus – tänases Supilinnas. Ehkki peatus ei ole kestev ning Loona sirgub suureks risti üle jõe, luhapealse Liiva tänava otsal, jääbki ta unistama just Herne tänava aegadel ette kujutatud rohelisest majast – ja paarist klaaskingadest – ning romaani lõpus viib leitnant Jalak Loona süles Lepiku tänava viimase maja trepist üles – tänavas, mis „ju see va umbne”, siis, kui „Botaanikaia uisuteel mängiti parajasti lugu Barcelonast, maailma armastusest kõige õhkuvamast linnast”, ja „s[S]ajad värvilised laternad tõmbasid sildu põliste puude vahele”.² Liiva ja Lepiku tänava vahelisele lühikesele lõigule jääb sel hetkel justkui suur osa noore neiu eluloost: voorimees sõidab otse üle jõe, üle „sellest kohast, kuhu aastate eest oli vajunud kummuli Juhan Tuisk. Meetrit parkümmend linna poole sellest paigast, kuhu üsna hiljuti oli üleni vajunud Miina Tuisk. Aga nende tüdriku viidi üle jää ja ta ise oli pikerguseks ja kangeks mähitud nagu jääpurikas.”³ Juhan Tuisk, Loona isa, hukkus Emajõe jääl 1919. aastal juhusliku kuuli läbi, ema Miina uppus õnnetult õllevabriku jääloikamise auku, leitnant Jalak toob tegelikult Loona enda juurde üsna proosaliselt, külmetusest haigena, teki sisse mähituna kui mudilase.

Kirjanduslik linn

Ilukirjanduse linn võrsus vahel vaid tegevuse taustana, peaaegu märkamatuks, kuid teinekord on selle linna suhe teksti autoriga vägagi kirglik, näiteks unistav

1 Kibuvits, L. 1986. Soomustüdruk. Tallinn: Eesti Raamat, lk 26.

2 Samas, lk 410.

3 Samas.

ja armastav – mahutatav isegi rubriiki „Minu saatuse linn”. Küllap oskaksime rohkesti näiteid tuua – Bernard Kangro Tartu, Karl Ristikivi Tallinn, James Joyce'i Dublin, Margaret Mitchelli Atlanta, Mihhail Bulgakovi Moskva ... Ruum tingib tõlgendusvajaduse, haarab autorist endasse rohkem, kui see algul ülepea kavatses, põimib üleskirjutatud teksti lugeja vaatenurga ja seostub uuesti nüüd juba läbikirjutatud ruumiga. „[T]eha linnast poeesiat saabki ainult linn na materjaliks võttes ning oma hoiakut, oma vaatepunkti keskseks asetades.”⁴

Eesti linnakirjandus algab siiani teadaolevalt luulevormis, tema alguspunktiks on Puhja (Kavilda) köstri ja koolmeistri Käsü Hansu 1708. aasta paiku kirjutatud kaebelaul „Oh! ma waene Tardo Liin”. Kaebelaul jaguneb kolme ossa, millest esimeses jutustatakse linna endisest öitsengust, uhkusest ja toredusest, kõrkusest ja kalkusest, seejärel kõneldakse venelaste tulekust, Tartu äraandmisest ja järgnenud rõhumisajast ning laulu kolmas sisuline osa kirjeldab kodanike küüditamist, linna hävitamist ja selle varemete väljanägemist. Häving on täpselt dateeritud:

*Anno Tuhhat seitse Sadda
Päle Kattessa sündi sedda,
Ötse Margret Päiväl siin.⁵*

Nutulaulu viimane stroof manitseb kuulajaid, kelleks oleks justkui teised Eesti- ja Liivimaa linnad, alandlikkusele, vähenõudlikkusele, kuninga-truudusele, headusele ja patuta elule. Mainitud kuupäevaga on linnale tühtlasi seatud piir, mida võiks tõlgendada kui seisukohavõttu, et pärast toonast märtpäeva ehk 13. juulit 1708 ei saa sellist linna, nagu laulus lauldud, enam eksisteerida.

Käsü Hans tugines laulu luues mitmele eeskujule: Piiblile, rahvaluulele ja kohalikule pärimusele. Piibli kaudu ka kaugemale maailmale.⁶ Millist Tartut Käsü Hans kujutab, on lähemalt vaadeldud August Annist ja Anneli Mihkelev.⁷ Tartu võis meenutada puhjalasele „ilu täiust, kogu maa rõõmu” (Piibel, NI 2:15), ehkki lähem ajalugu oli Liivi sõja järel linna pigem vintsutanud. Linna endisest hiilgusest jutustades on autoripoolses kriitikas ja patumures muhedustki. Nii põimuvad kaebelaulus kodusem Tartu ja taevalik Jeruusalemm, ent kaotusvalu on siiras: „ikulaul” on ikkagi traumast, mitte kahjurõõmust sündinud luule. Linna saatust pidi autorit sügavalt mõjutama. On võimalik, et Käsü Hans nägi

4 Hennoste, T. 2004. Lihha linna lihast. - Vikerkaar nr 4–5, lk 80.

5 Akadeemia 1993, nr 1, lk 159.

6 Olesk, P. 2008. Luuletaja vastustus ajaloo ees. - Eesti Kirik, 10. 09.

7 Mihkelev, A. 2002. Tallinna ja Tartu tekst eesti luules. - *Kohi ja paik II = Place and location II*. Toim Sarapik, V., Tiit, K., Laanemets, M. Eesti Kunstiakadeemia toimetised, 10. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, lk 436–439.

linna hävitamist pealt, kui mitte Tartu vahetumast lähedusest, siis Puhjast, kuhu pidi linna mitmepäevane lõom ka ära paistma. Huvitavalt on Käsü Hansu silme läbi Tartu kindlustusi kirjeldanud Herbert Salu romaanis „Surmatrummid ja püjupill” (1954) – tohutu viieharulise meritähena. Iseasi, kas Käsü Hans võis sellise võrdluse peale tulla, ent meritäht on habras, tundlik ja võluv olemus ning sobikski Põhjasõja öösse üht linna ja kindlust kujutama. Teisalt võis oletuslikult laulu sünnis olla oma osa ka Adrian Virginiusel,⁸ esiteks võib-olla poisiohtu puhjalase endise noore mentorina (Virginius oli 1686–1694 Puhja kirikuõpetaja), teiseks hukkus see mees Põhjasõjas nagu Tartu linn: Otepääl talupoegadega Vene karistussalkadele vastu astunud „talupojaõoberst” vangistati reetmises ja salakuulamise kahtlustatuna ning tal raiuti pärast piinamist ja peaaegu kaheaastast armetut vangistust, mis Tartus laia kõlapinda leidis, rae ja vaimulikonna palvetest hoolimata 1706. aasta juunis Saksa värava ees raveliini juures kirvega pea maha.⁹

Käsü Hansu ja tema laulu lugu illustreerib seda, kui mitme asjaolu põimudes ja millise sügavusega üldse võib sündida üks ilukirjandustekst linna kohta, ehkki alati ei pea algpõhjus olema muidugi nii dramaatiline.

Kirjanduslik Supilinn

Supilinn on osana Tartu linnast umbkaudu niisama vana kui Käsü Hansu itkulaul.¹⁰ Supilinna kirjanduse antoloogia on veel koostamata, ent järgnev analüüs püüab paari näite varal osutada, milline on see linnaosa ilukirjanduses olnud just mälestuslikus või nostalgiajoonega tõlgenduses, sest see on üks aspekt, mis näib seda asumit kirjanduses kohati tugevalt iseloomustavat. Lisaks juba nimetatud „Soomustüdrukule” on vaadeldud Olev Remsu (sünd 1947) mälestusromaan „Supilinna poisid” (2012),¹¹ mille peategelane Nikolai ehk Kolla on teismeline poiss, ja omamoodi paralleeliks mõlemale eelmisele on „linn” soome-eesti autori Mika Keräneni (sünd 1973) lasteraamatutes „Varastatud oranžjalgratas” (2008), „Peidetud hõbedane aardelaegas” (2009), „Vana roosa maja”

8 Vt ka Raudsepp, A. 1997. Käsü Hans. - Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Koost Vahtre, S. Tallinn: Olion, lk 37.

9 Laidre, M. 2008. Dorpat 1558–1708: linn väe ja vaenu vahel. Tallinn: Argo, lk 633.

10 Vt Teedema, L. 2010. Supilinna asustuse kujunemine 1704–1899. Magistritöö. Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, ajaloo ja arheoloogia instituut. - http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/15157/Teedema_Lea.pdf?sessionid=303B9536C099C3E5E3299F2B9A76D59?sequence=1.

11 Siinkohal on kasutatud 2011. aastal Loomingus nr 8 ja 9 ilmunud romaanikatkeid pealkirjaga „Esimest korda mere ääres”.

(2010) ja „Salapärase lillenäppaja” (2011). Viimased jutustavad kõik lastekrimikadena Supilinna laste salaseltsi tegemistest. Salaseltslased on Kollast veidi nooremad ja Supilinna-aastate Loonast mõned aastad vanemad. Järgnevat analüüsi on inspireerinud osalt arhitektuuriteoorietik Kevin Lynch'i seisukohad,¹² valik on tehtud just sel alusel, et kõik nimetatud kirjandusteosed tunduvad suhestuvat kirjeldatud ruumiga mingil viisil nostalgiovõttes. Ehkki Keränen kirjutab tänasest päevast, on temagi raamatuis kuidagipidi minevikulist tooni; miks, selgub edaspidi.

Supilinna piirid

Igal linnal ja linnaosal on piir. Üldiselt on vanem kirjanduslik linn jaotunud selgemalt. Tartut on Tallinnaga võrreldes nimetatud seisulikkude hierarhiasse ja seega vastasse linnageograafilisse vööndisse isegi jäigemalt suletuks.¹³ Supilinn oma kirjukuulisuses räägib osalt sellele väitele vastu. Loona Tuusu aegses agulis näib elavat igasugust rahvast jõukast majaomanikust ja kadakast verise põllega lihunikuni, vürtsipoodnikust villavabriku raamatupidaja ja sandini, esindatud on mitmed rahvused (poolakas, juut, venelane). Loona käib keldrikodust mängimas juudi proua Taube Ruby lapsega Herne tänava kõige peenemas majas. Seisusevahed on just linnaosasisesed, nagu ka Remu kirjutab: „Mis oli Tartule Tähtvere, seda oli Supilinnale Emajõe tänav, see tähendab, rikaste rajoon. Mitte kuskil Supilinnas polnud valgeid kolmekorruselisi kiviäärbereid, siin aga, palun väga, kohemaid paar tükki reas. Need olid ehitatud A. Le Coqi õlletehase omanikud ja ülemused iseendile, neile meeldis vaade jõele.”¹⁴ Olgu kohe öeldud, et kui seisused ajas tähtsuse kaotavad – Keränenil satuvad siia isegi Soome ja Eesti president ning esimese tütar –, siis paljurahvuseline koosseis säilib läbi kõigi siin käsitletud teoste.

Linnaosa vajab eristumiseks oma piire, ja iseloomulik on, et „päris linnast” eraldubki paik tuntuvalt, ehkki teoseti erinevalt. Kui Loona läheb emaga Herne tänava puumajast „linna”, seatakse teda selleks minekuks kui iluasja; „päris linn” on ikkagi midagi teistsugust ja imelist, mitte nagu harjunud ümborus, seal on kasvõi Brocki mänguasjadekaupluse aken, mida kaua vaadata, või saab sealt jaanikõtru ehk Johannibroti.¹⁵ Kolla „[L]inna pääseb Herne tänavat

12 Lynch, K. 1967. *The Image of The City*. Cambridge: MIT Press.

13 Kalda, M. 2001. Eesti kirjanduslik agul. - *Looming* nr 11, lk 1718.

14 Remsu, O. 2011b. Esimest korda mere ääres. - *Looming* nr 9, lk 1199.

15 Kibuvits, L. 1986, lk 77, 95.

pidi: Herne oli Supilinna magistraaltänav, siin pörsidid munakividel üksikud autodobilid, siin ruttasid inimesed, kui nad linna läksid. Linnaks nimetati kesklinna.”¹⁶ Vedurijuhi poeg Kolla käib koguni iga päev Supilinnast ära, kesklinna „paremas” koolis (oleks aeg enne sõda, oleks ta treffnerist) ja see eristab teda omakandi Marija tänava poistest sedavõrd, et tal lubatakse mängida isegi majavalitsuse pasportisti poja Heinoga. Supilinnast vajaduseta igauks tingimata ei lahkugi: „[T]eised Marija tänava poisid polnud eales nii kaugel käinud, kuid Kolla oli oma linnauurimismatkadel isegi Karlova parki jõudnud.”¹⁷ Teiste linnaosade rahvaga võib valitseda ka vaen, nagu Karlova ja Supilinna laste vahel Keräneni „Vanas roosas majas”.

Teisalt on Supilinn omamehelikult kaitsev: kui seatapu ajal pääseb Marija tänavalt punuma siga Peeter, ei ole sellest midagi, kuni seajaht toimub veel linnaosa sees, ent kui loom kihutab Raekoja platsi poole, kardab sea perenaine karistuseks koguni vangistust.¹⁸

Remu romaani Supilinn jaguneb huvitavalt kaheks veel seesiseltki piki Meloni tänavat (näiteks kohalike kampade vahel), lisaks on siin olemas ka kõigile lubatud paik, ehk nagu ütleb tegelane Krill, retsiisand:

„Sina ära pelga, jõeäär on eikellegimaa, mina luban kõigil käia, nii krahvidel kui ämblikel. Seda ütleb sulle Supilinna vanem. Aamen-konks, supilonks!”¹⁹

Keräneni raamatuis on Supilinna piiri tahtlikult markeeritud, teisalt ei ole see väljastpoolt tulijaile enam nii suletud kui varasemat aega kirjeldavais teoseis. Ent piiritlemine on kahtlemata oluline, näiteks teevad tüdrukud Mari ja Reilika kodukandi fotosid igast Supilinna nurgast: „See, mis nurkade sisse jääb, ongi meie kodulinnaosa.”²⁰

Supilinna tänav

Ilukirjanduslikus linnas tänavaid pidi kõndijal on mitmeid ülesandeid: ta loob, kirjeldab ja ka talletab ümbruse kohati lausa maamööaja täpsusega. Monikord on kirjandusteosele lisatudki linnakaart, siin käsitletuist Mika Keräneni raamatule, neist kõige esimesel on linnaosa kaart suisa kaanel (autor Marija-Liisa Plats).

16 Remsu, O. 2011a. Esimest korda mere ääres. - *Looming* nr 8, lk 1076.

17 Samas, lk 1053.

18 Samas, lk 1052.

19 Remsu, O. 2011b.

20 Keränen, M. 2010. Vana roosa maja. Tallinn: Jutulind, lk 8.

Loona-aegset Supilinna Herne tänavat on vaadatud koige hägusamalt, esiti üldse distantsilt, läbi kollaka tolmunud klaasi, ja tüdruk näeb seal „s[laa]-paid, poolsaapaid ja kingi, kalosse ja kotakesi, paari puujalgagi, osakesi sukka-dest, harvemini seelikuservi püstenpaelaga, sest majahoidja korter – tuba pliidi-
diga nurgas – asus keldris.”²¹

Tänav Supilinnas kõndijate jalge all on konarlik: „Sile asfalt lõppes tänavanurgal ja algas tee, mis meenutas muhlikku kuumaastikku. Tere tulemast Supilinnal – soovisid kruusatee sisse kulunud augud.”²² (Ehkki ka see muutub osalt juba Keräneni „Salapärase lillenäppajas.”) Juudi proua Taube Ruby peab oma peenese maja pääsemiseks hüplema mudas kivilt kivile, Kolla tänav on isegi mõneti külaulitsa moodi: kui jõulud, siga ja sealiha müümine on tegelikult partei poolt keelatud, siis „kanad patseerisid Supilinnas ringi avalikumalt, kuna need olid linnud ja ei käinud pidajate arvates määruke alla.”²³

Tänav on siin omamoodi suletud koridor: „il[il]gal pool lakkavate viirpuude, jasmiiinide, kassitappude ja muu hekimateerjali tõttu aedadesse eriti hästi piiluda ei saanud”²⁴, aia vahelt piiluvad pealegi sageli lastest salaseltslaste uudishimulikud silmad. Teisalt konkretiseerivad tänavat majad, mis võivad olla ka varjupaigaks, nagu Keräneni tegelase Olavi puhul, keda jälitavad kiuslikud poisid – trepikoda, puutrepp ja koduüks, mille avab isa. Loona ajal sõidab Supilinnas voorimehetroska. Keräneni tegelased kihutavad tänavail jalgrattaga (siin seal vilksab ka politseiauto). Kolla ajal liigub tänaval krusa Kass Ai-Ai ja õueauto samkompunn. Tänaval võib raamatuis kohata kassi, kana, siga, lihunikku bernhardiini, koer Kosmoselaikat või nohisevat prantsuse buldogi Matit. Voorimees on isikuna, ehkki mitte enam klientide seltskonnas, veel olemas ka Kolla ajal: „Kärumees Mitt oli vanasti olnud hobusemees, kõrvalmaja, kivist Maria 8 oli olnud tema tall ja tollakuur, kui uus aeg oli voorimehest teinud kärumehe ning talli elama pannud venelased, kelle kohta Kolla isa ütles, et need polegi venelased.”²⁵

Supilinna maja

Supilinn on *väike puust linn*, seejuures täiesti iseäralik. Siia ei sobituks mingil juhul mõni eesti kirjanduses põhjalikult läbi kirjutatud hoone, paneelmaja

21 Kibuvits, L. 1986, lk 80.

22 Keränen, M. 2009, Peidetud hõbedane aardeaeg. Tallinn: Jutulind, lk 4.

23 Rensu, O. 2011a, lk 1050.

24 Keränen, M. 2009, lk 13.

25 Rensu, O. 2011a, lk 1057.

nagu Mati Undi „Sügisballis” (1979) või Arvo Valtoni „Mustamäe armastuses” (1978), ega Tallinna vanalinna maja Karl Ristikivi romaanist „Õige mehe koda” (1940). Supilinna maja on sootuks eripärane juba välispidiselt: „Ühe kena roheline liseks vööbatud puumaja seinal ilutses vapp. Selle värvid olid kollane, roheline ja pruun. Supilinna vapp.”²⁶ Vana puumaja sisemusse on põhjalikult vaadatud siin ja seal: Loona kojamehekorter on niiske ja nukker, Kolla kodu kemmerg asub õues, aga tuba, üsna iseloomulik sellele kandile, on päikest täis: „Kolla elas pisikeses köökoas, ega siia rohkem mööblit ei mahtunud kui tema ning isa ja ema voodid, tema kirjutuslaud ja suur riidekapp. Palju ruumi võttis ahi, nõnda et käimiseks jäi vaid kitsuke vahekaik ning keset tuba pisiske vaba plats.”²⁷ Remisu Supilinna maja on äärmiselt reljeefne – nagu linnaosa ise – just elanike poollest: kui õuest pihta hakata, siis hoovis juba mainitud siga Peeter, kass Näuka, alumisel korrusel majaperenaine, kortereis sohver, pasportist, panga rahalugeja, vedurijuht, usklik tädi Frida, kärumees Mitt, saja-aastane Miili ja Kastani jalatsivabriku tööline Hugo. Muide, eks retsiisand Krillile ole ka teistes raa-
matutes vasted olemas: lastekrimikas on need näiteks oranži jalgratta vargad, päris organiseeritud kamp. Ehk just vähim pääseb maja kui kodu tooni andma Keräneni kahes esimeses lastekrimikas, neist kolmas on see-eest pühendatudki vanale roosale puumajale, mida euroremondi eest päästetakse.

Supilinna avalik ruum

Linnatänavast eristuv avalik linnaruum, nagu väljakud ja pargid, võib näida linnas üle jäänud, (veel) kasutamata alana, ent sellel on siiski oluline roll. Kaudselt seostub Loona Tuisu sünni isegi Tallinna Uue turu sündmustega 1905. aasta sügisel: nimelt tuleb ta ilmale selle aasta järeldõlmanduses ja isa tahaks talle nimetada panna Revolutsia. Revolutsioonipisik on talle igal juhul kaasa sündinud, ikka tahab ta teha asju teisiti kui teised inimesed, seda ka Herne tänava kojamehetrena.

Uue turu taolist suurt platsi Supilinnas pole, nagu ka parki. Küll aga on kohti, kuhu minnakse jalutama (või mängima – Marja tänava mänguväljakule), kus tänavad ristuvad või kus enne üle jõe minekut peatutakse. Nii saab neist kohtumispaike, ja nimelt just salapärasest kohtumisest koeraga jalutamisel

26 Keränen, M. 2009, lk 4.

27 Rensu, O. 2011a, lk 1055.

Supilinna otsas tühermaal, kust lähtub suur papliallee, algabki Keräneni esimene lastekrimka.

Supililane on kuraasikas oma avalikku ruumi ära kasutama. Veel kord tuleb tsiteerida Supilinna vanemat Krilli: „Kas teil on üldse õrna aimu, mida Supilinnas vanasti õiged mehed tegid, kui jää läks? Vanasti sõitsid Supilinnas õiged mehed jäätükkidel.”²⁸

Uljas selle kandi linlane on ka Loona isa Juhan, kes keisri nimepäeval vihaatab käsu üle igale aknale kaks küünalt põlema panna, ka tänavail põlevad sel puhul rasvapotiakesed, ja nõnda:

„Kroonuia ja Herne uulitsa nurgal virutas Juhan mööda minnes ühele potile nii tugeva hoo, et see lendas piki rentsliit edasi ja kustutas ka kaks naabrit. „Eeh, potska promenaad,” hõikas isa valju häälega.”²⁹

Loona Tuisk nüüd juba „sealt Emajõe teiselt kaldalt” ei jaluta sageli pargis – vaid kord teeb ta seda Tähtvere pajude all (kus Kolla krossijooksu treenib) –, ent tema teele satub raamatus sageli mõni Emajõe sild ja ta kõnnib ühest teiseni kaldapealset pidi, mis on puisteena puudeküllane raam linnale. Loona on kunstnik, seega tahaks ta seda kõike kord ka kaugelt üles tähendada, eks siis muu hulgas ka jõevees peegelduvat Supilinna:

„Ja tahtis maalida õhtust Emajõe kallast, sinakalt läikivat jõge ja paplaid kaldal, aga läbi paplitüvede paistab teiselt kaldalt linn. Vihmasadu, paplitüved on märjad ... ja seda kõike tuleks teha nii, et vaataja vihmasadu tunneks ... märgade paplite lõhna.”³⁰

Puudki on osa Supilinnast. Kui põlispuud ja jõgi oskaksid rääkida, oleks kõik vastused käes, unistab Mari „Varastatud oranžis jalgrattas”.

Tegelikult saab väita, et Supilinna pargiks on botaanikaääd. See on Supilinna oas, mis peidab krimijutustuses koguni varandust. „Soomustüdrus” aga on talvises botaanikaas puude vahel uisurada.

Lisamärkus. Süžee käivitajaks kirjandusteoses ongi sageli kohtumine. Park või tänav ei ole kirjandusteoses sugugi naljaasi, seal võidakse kohtuda millegi/kellegi väga olulise. Kõigi kolme käsitletud autori puhul tuleb aga kõne alla ka kohtumine *oma ruumiga*, seega kohtumine Supilinnaga: sedastada võib, et peategelane kohtub mingil eluetapil millegagi, mis on tema elus ka edaspidi oluline. Kõige selgemalt tuleb see ehk esile Remsu romaani puhul: tõdemus, et üks tegelane Kolla sellel eluetapil on just ruum, kirju ja muutuv kui kaleidoskoop. Ent see on, kohati varjatult, olemas kõigi nimetatud autorite puhul.

28 Remsu, O. 2011b, lk 1197.

29 Kibuvits, L. 1986, lk 117.

30 Samas, lk 210.

Supilinna maamärgid

Maamärgid on Supilinna puhul ühtpidi selle piireteks. Supilinna üle vaatav omalaadse maamärgina õllevabrik. Krimijutus paistab see tornina üle katuste, Kolla-aegses Supilinnas on see meeste unistuste töökoht. Loona aga mäletab kord Tähtvere uulitsal kõndimise imelikku pilti:

„Siis nägi Loona, et rentsliis jooksis vahutades allamäge, ikka jõe poole, õtu. Õtu ülevalt suurest, punasest kivist õllevabrikust. Poisikesed püüdsid seda kruusidesse, üks naine tahtis plekkämbrit täita ja kahmis kätega, õtu vahutas tal ümber käte. Ja siis nägi Loona, kuidas kaks kehakat meest kummardusid üle vahutava rentsli ja jõid samast, ähkides, märgade nägudega.”³¹

Loona emale saatuslikuks saanud õllevabriku jääloikamist näeb oma silmaga veel ka Remsu tegelane Kolla.

Maamärk ei peagi olema kõigile nähtav, piisab ka sellest, kui see on üldteada. Üks Supilinna-sisene oluline maamärk on ilmselt praegu Herne pood (vt näiteks kaarte Keräneni raamatutes). Remsu raamatus jõgepidi alla purjetades on nimetatud ridamisi jõeäärseid objekte, näiteks Emajõe sauna punast tellismaja. Kuid kas võiks maamärgiks nimetada ka Emajõe, mille kohal lastest sa-laseltlased Kroonuia sillal kohtuvad? Supilinn näib võrsuvat vastu Tähtvere mäe nimelt Emajõe, oma alumisest servast – seetsamast, mis teda ujutab ja kastab. See on ühtlasi piir: Loona läheb Supilinnast ära üle selleaegse puusilla, Kolla jäätükil mööda jõge purjetamine lõpeb pontoonsillal teispool Supilinna Kroonuia-pidist piiri.

Supilinna ruum

Kolme autori kirjelduste põhjal tekkinud Supilinn on fragmentaarne, ent jõuline kirjanduslik pilt. See on sarnane ja samas erinev.

Raamatute tegelase enda vaatepunkt oma keskkonnale on tavaliselt küll üksikasjaline, aga piiratud. Inimene tunneb omasena vaid mingit osa oma linnast-linnaosast ja isegi oma tänavast ja seega ei saaks nõuda ka kirjandusliku linna tänaval seisjalt alati panoramaamust.³² Ent Supilinn on väike (Vikipeedia andmeil Tartu kõige väiksema pindalaga asum), ja omalaadne otsekui ültalt või distantstilt oma linna vaatamise võime on siin antud üllatavalt paljudele: nii

31 Kibuvits, L. 1986, lk 155.

32 Vt Tuan, Y.-F. 1990. *Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values.* New York: Columbia University Press, lk 248.

Remu romaani Kollale – talle, või isegi pigem kõiketeadvale jutustajale, võimaldab seda ajaline distants, mälestusromaanilik tagantjäreletarkus ja kunagi olnu jäädvustamise soov; Keräneni krimka tegelastele, kes koostavad tervikpildi kildhaaval (muidugi, nemad on detektiivid, lisaks ei maksa unustada raamatule lisatud Supilinna kaarte), aga niisamuti Kibuvitsa Loonale, seda arenguroomaani võttes. Remsu romaani näol on olemas ühtpidi ülimalt üksikasjaline Supilinna-kirjeldus kindlast perioodist, teisalt on see esitatud detaile tervikuks sidudes just kõikenägija vaatepunktist. Üldmuljet tugevdab kõige läbiarutatamine poisi tasandilt, kes veel kõike mõista ei saa, ent arusaamatut tõlgendab. Kolla kodulinnaosa jätab peategelasega koos väga noore, otsekui alles linna juurde tekkinud ja mitte iialgi vananeva, uljalt tänavapoisliku keskkonna mulje, ometi on siin tugev tagasiwaataja pitser: kirjeldatu on kunagi olnu.

Kibuvitsa „Soomustüdruk“ oli debüüt, mis võitis 1932. aasta K/ü Looduse romaani võistlusel esikoha.³³ Kibuvits on oma toonast ütlemissuvisi hiljem iseloomustanud kui üleannetut ja robinat edasirühkivat, sekka poseerivat ja pinnalist, stiiliga välgutavat ja edvistavat, enesekriitikavaba.³⁴ Selline on ka raamatu linn – kõhklematult ja enesele teadvustamata vabadusega kirja pandud, tema võlu küttes niisama palju kui tema puudustest teadlik olles, noore autori linn, kes siiski vaatab juba minevikku. Romaan haarab kunstnikukäega muljeid ja jätab lugeja meelde värvikad lõpetatud pildid, ent tervik tekib pigem kogu linna põhjal, lisaks on kirjeldustega seotud autori tugev ühiskonnakriitiline vaatepunkt. Supilinna aja kirjeldustes on mitmelgi korral tajutav hukkamõist (viletsuse, klassivahede pinnal), ühtlasi seguneb siia ka parema maailma ootamist, niisiis on tegemist tahtliku minevikulisusega.

Lihtsaim peaks tänapäeval lugejal olema tajuda Keräneni krimijutude ruumi, kus tegevus toimub tunnetatavalt olevikus, *nüüd ja praegu*, kus ajalist distantsi ei saagi tekkida. Ühtlasi ei ole vajadust ümbrust üksikasjalikult kirjeldada, seda on tarvis pigem markeerida. Siinkohal võiks ilmselt üldistada, et selliste raamatute ruum võib hakata intensiivsemalt tööle teatava aja möödudes, kui muutunud oludes on ruumi vaja ettekujutamise asemel pigem tõlgendada. Ruumi asemel on kirjeldatud muud olulist, nii näib võrsuvat Supilinna sees oma vaim ja seisusehukus, see on jälgitav ka Remsu tegelaste puhul. Keräneni Supilinna lapsed on muide ülikoolirahva ja kunstnike lapsed, põlvkonna vahetus on jälgitav: kui kojamehetitar Loona püüdis ülikooli, siis vedurijuhi poeg Kolla läks sinna, ja Keräneni tegelased võiksid olla ka Kolla lapselapsed. Loona on sündinud veel maal, kuid Kolla kuulub selgelt inlaste teise põlvkon-

33 Tānasele lugejale on tegelikult tuttav 1950. aastate teisel poolel ilmunud autori täiendustega väljaanne (vt autori järelsona 1986. aasta väljaandes).

34 Kibuvits, L. 1986, lk 411.

da. Keräneni juttudes on aimatav järjest ähmasem side maaga, vilksamisi on mainitud siiski maavanaema olemasolu. Siinne Supilinn on noor, uljas ja kartmatu, isegi kui selle kest /loe: ümbrus/ näib taustal just nimelt tidne; linnaosalik hing on isegi seda nooruslikum, *surematum*.

Unustada ei saa asjaolu, et nii Kibuvitsa kui ka Remsu linnakujuutus on suuresti autobiograafiline, Keränen aga vaatab Supilinna kõrvalt, ta on *autsai-der*, „kes tuleb, kuulab, paneb tähele ja paneb laulu ehk siis raamatu sisse“³⁵, kirjutabki osalt just sellepärast, et jäädvustada enamikust Euroopast kadunud eluviisi, seda teatava kaasaarava programmilisusega.

Kui veel korraks vaadelda käsitletud kirjandustekste, ilmneb nende erinevus samavõrd kui sarnasus. Kõik on kirjutatud Supilinnast, aga Mika Keräneni raamatud on kirjutatud meelega sellesse ruumi sisse, selles paiknema, sellest lähtuma ja just nimetatud ruumis lahendusi leidma. Olev Remsu puhul on ülekaalus linnaosa ülalt vaatamine, kasvulava tagantjärele ja meenutuslik süvitsi vaatlus, seejuures ääretult detailne. Leida Kibuvitsa Supilinna-etiüd on kõige üürikesem ja jäädvustab üht meenutuslikku fragmenti, seda ka arvustades. Kõigi tekstide (Kibuvitsa puhul tekstiosa) aluseks on seesama Supilinn, aga erineb perspektiiv, kujutamise viis ja küllap osalt ka põhjus. Ja korraks Käsu Hansu juurde tagasi pöördudes – nii Kibuvitsa, Remsut kui ka Keräneni lugedes on itkulaulu loojale analoogselt tajutav, kui oluline on neile olnud miski loodava linna(osa) olemasolus: see on otsekui juuretis, kõige südamik, tegelikult pigem ridade vahelt kui ridadest aimatav.

Lõpetuseks

Iga eespool toodud näide võiks olla üks päris Supilinna etiüd, tabatud ise ilma, nädalapäeva või aastaaja valitud hetkel. Kirjutatud linna üks võlu on ka see, et ta lubab meilgi lugejana mõelda: see kõik võiks ka pisut teisiti olla, seda saaks ka teistsuguseks, päris oma linnaks kirjutada. Nii vaevas Bernard Kangrot pärast Tartu-romaanini „Jäälätteid“ (1958) lõpetamist selle justkui-jätkumine, võimalus kõike otsekui uuesti kirjutada, ja järsku ärkasidki kaante vahele tardunud tegelased, kellest jäid ju paljud otsekui pooleli, „ei saanud tiibu laiati sirutadagi“ – nii sündisid romaanile järjed. Kangro kirjeldab seda protsessi „Ühes sündimusteta suves“ (1998). Niisama palju on tunnetatav, et kindlasti sündinib Supi-

35 Petrone, E. 2012. „Minu Supilinna“ sünnist toimetaja pilgu läbi. - <http://petroneprint.wordpress.com/2012/04/18/minu-supilinna-sunnist-toimetaja-pilgu-labi/>.

linna tekste, vägagi erinevas võtmes, ka juurde, olgu nad siis valinud mingist varasemast tekstist viisi või vormi, saanud tõlgendusest innustust või sootuks isetekkelised. Ei saa lisamata jätta, et kirjanduslikud linnad kestavad niisama kindlalt kui nende kivist või puust teisikud; vahel ulatuvad nad üle aegade pa-remingi. Liisi Ojamaa on Tallinna kohta kirjutanud: „On linn kui laev mis sõuab läbi aja/ Me istume ta paesel myyripardal.”³⁶ Kirjanduslikku Supilinna saaks võrrelda Emajõe lodjaga, mille pardal jõevoolus need lood sünnivad. Tei-nekord on raamatulinn paalinnast isegi püsivam, mitmekordsem, jättes alles ka need hooned, mida hiljem linnapildis pole – see on otsekui palimpsest, iga kord annab ühe kihi kirjutatud juurde.

Elle-Mari Talivee (MA), Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse muuseumiosa-konna teadur, TLÜ EHI doktorant: „Elasin aastail 1996–1998 Tartu Ülikooli üliõpilasena Supilinnas Lepiku tänava umbses otsas katusekambris ja meenutan seda aega jätkuva igatsusega. Tegelen kirjandusliku Eesti linna uurimisega.”

Kasutatud kirjandus

- Akadeemia** 1993, nr 1.
- Hennoste, T.** 2004. Liha linna lihast. - Vikerkaar nr 4–5.
- Kalda, M.** 2001. Eesti kirjanduslik agul. - Looming nr 11.
- Keränen, M.** 2009. Peidetud hõbedane aardelaegas. Tallinn: Jutulind.
- Keränen, M.** 2010. Vana roosa maja. Tallinn: Jutulind.
- Kibuvits, L.** 1986. Soomustüdruk. Tallinn: Eesti Raamat.
- Laidre, M.** 2008. Dorpat 1558–1708: linn väe ja vaenu vahel. Tallinn: Argo.
- Lynch, K.** 1967. The Image of The City. Cambridge: MIT Press.
- Mihkelev, A.** 2002. Tallinna ja Tartu tekst eesti luules. - Koht ja paik II = Place and location II. Toim Sarapik, V., Tüür, K., Laanemets, M. Eesti Kunstiakade-mia toimetus, 10. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Ojamaa, L.** 1990. Lõputu juuli. Tallinn: Eesti Raamat.
- Olesk, P.** 2008. Luuletaja vastutus ajaloo ees. - Eesti Kirik, 10. 09.
- Petrone, E.** 2012. „Minu Supilinna” sünnist toimetaja pilgu läbi. -http://petro-neprint.wordpress.com/2012/04/18/minu-supilinna-sunnist-toimetaja-pilgu-labi/.
- Raudsepp, A.** 1997. Käsu Hans. - Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Koost Vahtre, S. Tallinn: Olion.
- Remsu, O.** 2011. a Esimest korda mere ääres. - Looming nr 8.
- Remsu, O.** 2011. b Esimest korda mere ääres. - Looming nr 9.
- Teedema, L.** 2010. Supilinna asustuse kujunemine 1704–1899. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, ajaloo ja arheoloogia instituut. - http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/15157/Teedema_Lea.pdf;jsessi onid=303B9536C099C3E3E3299F2B92A76D59?sequence=1.
- Tuan, Y.-F.** 1990. Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values. New York: Columbia University Press.

36 Ojamaa, L. 1990. Lõputu juuli. Tallinn: Eesti Raamat, lk 63 (luuletus „Linnapüha”).